

Sæson 4, Episode 2: Humboldt

Four, three, two, one, zero. Lift off. We have a lift off.

Hele verden lytter med, da Apollo 11 med Armstrong om bord begiver sig af sted for at blive de første mennesker på Månen. It's one small step for man, one giant leap for mankind.

Efter et års opslidende eftersøgning gennem Congos dybeste jungle finder Stanley endelig den savnede Doktor Livingstone.

Henri Mouhot finder ved et tilfælde verdens største religiøse tempel, Angkor Wat, i Cambodja, og kort efter blev han bidt af et dødbringende insekt.

Du lytter til Den yderste grænse. Jeg hedder Bjørn Harvig, og har været formand for Eventyrernes Klub.

I denne fjerde sæson dykker jeg ned i de første og største vestlige opdagelsesrejsende i det 19. og 20. århundrede. Vi skal ikke til Arktis, men derimod Jorden rundt og ud til den absolut yderste grænse. Vi skal i kano gennem det ukendte Amerika, på jagt efter Nilens udspring, udforske Sydamerika og finde den største inkaby, Machu Picchu.

Humboldt writes about the distribution of animals and plants. And that is closely connected with the origin of species. And that was the great puzzle. So Darwin owed a lot to Humboldt. Actually he called him the greatest naturalist in the world.

I hørte her den britiske naturhistoriker og BBC-vært David Attenborough introducerer Alexander von Humboldt, som det skal handle om i dag. Attenborough fortæller, at den tyske geolog og videnskabsmand Humboldt var selveste Darwins forbillede. Jævnfør min gæst i studiet i dag var det Humboldt, der opfandt naturen.

Vi starter i Ecuador på vulkanen Chimborazo i det Herrens år 1802. Humboldt kiggede ud over det storslåede landskab og får en afgørende erkendelse. Hvad den er vil jeg spørge dagens gæst om. Min kammerat i Eventyrernes Klub, og som da jeg i klubben

spurgte om, hvem der mon er den vigtigste opdagelsesrejsende overhovedet uden tøven svarede Humboldt.

Velkommen Jes Stein Pedersen.

Tak skal have, Bjørn.

Du er journalist, forfatter og litteraturredaktør på Politiken. Jeg bliver nødt til at starte med at spørge dig: Hvad mener du med, at Humboldt opfandt naturen?

Det lyder måske også en lille smule arrogant på den hvide races vegne. Her er en europæer, der står på et bjerg i Latinamerika. Har han opfundet naturen? Nej, det vi kalder naturen, er der selvfølgelig i forvejen. Men da han står der i 5400 meters højde. Har kæmpet sig op på dette bjerg, ikke engang helt op på toppen sammen med sine mænd. Så er det sådan, at han som både kan se ud over et område, men også så at sige skuer ud over en række erkendelser. Det går op for ham, at der er vegetationszoner, at planter og fauna og flora i det hele taget fordeler sig på en eller anden måde regelmæssigt i forhold til et bjergs højde. Han er jo mineekspert, oprindeligt fra Tyskland, og han er taget til Latinamerika også for at undersøge vulkaner, fordi han har en fornemmelse af, at det er den indre ildkraft i jorden, der får hele jorden som organisme til at fungere. Så det er altså en mand, der står på et bjerg og har tjek på, hvad der sker inde i Jordens indre, og som kigger ud over det hele, og som har været sammen med Goethe i Tyskland og alle mulige andre tænkere, og forbinder det hele og kommer hjem og laver et billede af Chimborazoberget, hvor han skriver på sin tegning, som hedder Naturgemälde og var næsten en meter gange 60 og man måtte folde ud. Altså et kæmpe værk, han skrev.

Det er en mand, der laver en tegning for at visualisere: Sådan hænger verden sammen. Alle er i øjeblikket optaget af at lave eksperimenter i den gryende videnskab. Vi måler, vi sammenligner planter, men jeg insisterer på, at vi skal forstå det, der hedder naturen som et hele. Altså der er noget, hvor der er fælles regler, fælles vækstvilkår, der er klimazoner, han er den første, der finder ud af, der findes klimazoner på jorden og altså også vegetationszoner. Så det med at opfinde naturen, det er mere noget med at sætte et begreb på alt det, vi kender som træer og planter, og om myg og dyr.

Håbede han, at det var det, han ville finde?

Ja, det kan man jo godt sige, at han må have håbet på, fordi han er en meget speciel skikkelse i den her gryende oplysningstid. Man skal huske på, at hjemme i Tyskland har han haft det privilegium at være bonkammerater og svirebrødre med Immanuel Kant og Schiller og Goethe og alle de store. Matematikerne Gauss. Og det er altså folk, der tænker den nye verden frem, og som også lægger grundstenene til den videnskab, vi andre kan man sige, når vi sidder her i et studie, er meget glade aftagere af.

Han lærer i Tyskland sansen både for eksperimentets værdi, han prøver for eksempel at sætte strøm til frøer for at se hvad der sker, når en død frø får strøm. Men han lærer også sansen for det poetiske. For besjælingen. Og det er helt utroligt at læse, hvad han skriver, da han kommer hjem fra Sydamerika. Han laver 36 bind, et kæmpestort værk, der hedder Naturens ansigt, og når han skriver om det, han har oplevet i Latinamerika, hvor han jo er i fire eller fem år eller noget i den dur, ja, så er det sådan noget med, at han skriver om den stille ensomhed på Andesbjergenes tinder. Regnskovens frugtbarhed. Det er meteorregnens magi.

Det er den grufulde åle-fangst på llanu-slettens søer. Han kalder det, der er inde i jorden for Jordens glødende livmoder.

Han taler om juvelglitrende flodbredder og en ørken i Latinamerika bliver til et hav af sand. Og de blade, der er på træerne, de folder sig ud for at hilse den opstigende sol, så vi har at gøre med en videnskabsmand, som skriver ekstremt lyrisk og måske har lært det, han kan rent lyrisk af Goethe. Som vi måske kan vende tilbage til.

Det synes jeg, lad os dykke ned i den nu, Jes.

Jamen, der er jo det ved det, som må have været helt fantastisk for en mand som Humboldt, at han altså 1) Bliver opdraget i de højeste kredse. Hans far har en vigtig post i Prøjsen. Han har i øvrigt en meget, meget klog bror som lige grundlægger universiteterne i Europa. De senere udgaver af dem, de moderne universiteter, Wilhelm Humboldt. Han hedder jo selv Alexander til fornavn. Denne unge mand, han er egentlig ekspert i minedrift i Tyskland, Alexander von Humboldt. Men han møder alle de her kloge hoveder jeg nævnte lige før.

Blandt de klogeste er Johann Wolfgang von Goethe, den store digter, men også naturvidenskabsmand, som skriver Faust.

Som skriver Faust, og som skriver for eksempel denne her bog, der hedder valgslægtskaberne, og som skriver om sin italienske rejse og lige laver en farvelære på vejen om lysets brydning i prizmer, sådan nogle ting og sager.

Undskyld Jes, men Goethe er den største forfatter i tysk historie.

Ja, Goethe er den store skikkelse.

Og man skal forestille sig, at denne mand, som står på toppen af dette bjerg. Han har altså lige haft rigtig gode dage med Goethe.

Og Goethe, skriver omvendt om Humboldt: Man skal bare være to timer sammen med ham. Så er det som om jeg har været sammen med et andet menneske, et klogt menneske, i månedsvis. De går ture hver dag i tre måneder på et tidspunkt, og Goethe har den her fornemmelse af, at Humboldt ligesom pisker hans tanke fremad. Han får ham til at tænke i nogle baner, han ellers ikke ville have tænkt i.

Mens Humboldt på den anden side, føler han får ustyret sin krop, sit legeme, sit sind med nogle helt nye organer. Goethe lærer ham at se på naturen med poetiske øjne, og han lærer måske et eller andet omfang Goethe respekten for stoffer og mineraler, den naturvidenskabelige metode. Hvis man skal sætte det sådan lidt groft op.

Det er noget af et power couple.

Det er simpelthen et power couple.

Og nu nævnte jeg denne her valgslægtskaberne. Jeg ved godt, at når man nævner den bog, så er man meget langt væk fra et bjerg i Ecuador.

Jeg elsker de afstikkere her, så lad os komme ud på nogle afstikkere.

Nej, men du ved denne her...

Valgslægtskaberne er meget interessant, fordi det er en kærlighedsroman, hvis budskab til os moderne mennesker er, at din familie behøver ikke være dem, du er født hos. Det behøver ikke at være blod. Du kan vælge din familie til. Dine bedste Venner kan blive din familie, og det er jo ekstremt moderne tanke at finde på at Goethe i 1810-20 stykker.

Betragter de hinanden som brødre?

Mere end det, og det kan vi jo også komme ind på. Fordi hvad var det egentlig med Alexander von Humboldts seksualitet? Det kan vi lige vende tilbage til. Men i valgslægtskaberne, den her meget indflydelsesrige bog. Der vil jeg godt lige læse et lille stykke op, som Goethe har skrevet, og man kan godt høre, at han har været sammen med Humboldt her.

Somme tider, når jeg mærkede en nysgerrig længsel efter sådan eventyrlige ting, har Jeg misundt den rejsende, som ser sådan undere i levende dagligdags forbindelse med andre undere, men også han bliver et andet menneske. Ingen vandrer ustraffet under palmer og sindelaget ændrer sig bestemt i et land, hvor elefanter og tigre har hjemme. Kun naturforskeren er respekt værdig. Han forstår at skildre og fremstille det mest fremmedartede og sælsomme for os med dets lokalitet, hver gang med al dets naboskab i dets egentlige element. Hvor ville jeg gerne blot en gang høre Humboldt fortælle. Det, skriver Goethe om sin ven.

Det skriver han, efter at Humboldt kommer hjem fra Sydamerika?

Ja, det gør han. Men han er jo for længst der bonkammerat. Og hvad skal man sige sjælemakker med Humboldt.

Og man skal forstå, at i denne her moderne tid er i andres øjne Humboldt jo indbegrebet af det man skal være. Man ved jo fra folk, der har mødt ham, at han var fuldstændig socialt inkompetent. Han snakkede løs. Han lod ikke nogen komme til orde. Da Darwin éngang mødte ham, så snakkede han jo uafbrudt og var ligeglad med Darwin. Men han kan to ting. Han har en forståelse for naturen og nogle dynamikker i

den, som han er med til at undersøge som en af de første. Og så har han en meget stor sans for, hvad naturen gør ved mennesker. Det er derfor, han ikke kan skrive om en flod uden at sige, at der er guldglimmer på den, eller at bladene folder sig ud som en hyldest til den opstigende sol. Det er ikke noget, videnskabsmænd normalt skriver. Men dengang kunne man gøre det, også fordi vi var ikke kommet dertil i den videnskabelige historie. Hans bror var ikke kommet dertil endnu, hvor han sagde: Her er sprog og kultur og her naturvidenskaber og inden for naturvidenskab, der er zoologien her og så er der nogle, der er fysikere der. Den disciplin-opsplitning var ikke kommet endnu, så man kunne tillade sig at være det her bredt favnende, universale geni-agtige type.

Hold da op. Og han forstår måske også, at vi mennesker er en del af den natur, han så kommer til at betragte.

Ja, han mener simpelthen, at den natur, han møder meget voldsomt i Sydamerika, at den også har indflydelse på den måde et menneske tænker, at der er sådan en vekselvirkning mellem dem.

Er det en erkendelse, han får dernede? Fordi han selv bliver påvirket af den natur, han pludselig befinder sig i?

Jo, det ene øjeblik er du ved at blive ædt op af myg eller ved at drukne på en flod, eller du ser pludselig en jaguar og det næste øjeblik, så skuer du ud over tågen over regnskoven.

Du kan i øvrigt ikke rigtig komme frem i den. Du tilbringer måneder i det der strabadseri. Men mens du tilbringer din tid i den uvejsomme jungle, hvor du hele tiden skal være chefen for Bonpland, rejsekammeraten, og alle de andre, til at rejse videre og bruge manchetterne og hugge veje, så har du samtidig det her rige indre liv, hvor du tænker over hele tiden: Hvad gør det ved mig lige nu? Er jeg en anden i dag, end jeg var i går, fordi jeg ligesom har været udsat for de her skrappe strabadser og bare lige for at sige det:

Opfindelsen af naturen. Ja, altså det er et stort udtryk. Men man kan i hvert fald sige, at hans holisme, hans helhedssyn, er et vi ved, at vi har brug for i dag. Og det er nok så

meget, fordi han var holistisk, at han forstod nogle meget vigtige sammenhænge, og balancen i naturen.

Vi er nødt til at forstå disse sammenhænge for at kunne løse de problemer, vi kommer til at skabe.

Han oplever i Sydamerika, hvad der sker, hvis man laver en overdreven træfældning, så kan vandet pludselig ikke længere blive opsugt af de rødder, der ellers var til det.

Fortæl om det.

Det går op for ham, at mennesket er en destruktiv kraft, og der findes et fantastisk citat, hvor han skriver om noget, som vi alle sammen går og tænker over i vores tid, men som man ikke tænkte over dengang. At mennesket er den største destruktive kraft i forhold til naturen. For hvis det jeg har set her, hvor der pludselig kommer mudderskredet, der ændrer et område og gør det uopdyrkeligt.

Hvis den metode, den fremfærd, bliver udbredt, så får vi problemer. Så i forhold til at opfinde naturen, så kan man sige, ja eller opdage dem, der er Humboldt i disse år ved at få en renæssance i forhold til at vi genopdager, hvad det var han sagde, som vi skal huske.

Hvorfor han blev glemt, det skal vi nok komme tilbage til. Forstod han allerede som ung, at han var nødt til at komme ud og opleve det på egen krop? Jeg synes, jeg erindrer at have læst, at han i hvert fald havde skrevet, at han ikke bare ville sidde og iagttage verden gennem bøgerne, men at han var nødt til at komme ud og se den og rejse i den.

Ja, der skal man lige huske på, at du ved, de fleste af de her store kloge hoveder. De kom jo aldrig udenfor det sted, de var født. Jeg mener aldrig, at Immanuel Kant, den store moralfilosof, kom uden for Königsberg, hvor han blev født. Og ham matematikerne, der hed Gauss. Han var også kun dér i... Jeg tror det er Jena, de alle sammen var, så de rejser ikke, og det er også fristende ikke at rejse, fordi så bliver man jo ikke spist af en jaguar eller drukner i en sø, eller bliver spist af myg. Så kan man nøjes med at tænke, og der kommer nogen og laver maden for en, og man får varmet uldsokkerne.

Men. Humboldt han vidste godt at han måtte ud og se verden, for det var gennem det her blik, hvor man iagttager verden, og hvor man så sammenligner iagttagelser.

Det er den vej, vi skal fremad.

Måske fordi man vil sætte sig selv i den situation, hvor man kan få den slags tanker, hvis man er ved den yderste grænse. Man presser sig selv til også at kunne måske få nogle andre erkendelser, end hvis man havde siddet med sine bøger derhjemme. Og der synes jeg, at vi skal vende tilbage til den gode Attenborough, fordi han faktisk beskriver dele af Humboldts ret strabadserende rejse op af Chimborazo. Så nu ryger vi tilbage til Chimborazo, og hører Attenborough fortælle om den.

It was a world record for human beings going that high that stood 30 years or so. And of course he did it with just straightforward gear. One is reminded a little bit of the British party climbing Everest in 1924. So he did it in his Norfolk Jacket and a couple of stout shoes. So that was more or less what he did.

He suffered from terrible altitude sickness. I mean, his nose was bleeding, he could hardly walk. If you go out on that hike for the first time you must worry whether or not you are gonna die.

Attenborough snakker om at Humboldt må have tænkt på om han overhovedet kunne overleve denne her bestigning af Chimborazo. Hvad tror du det betød for Humboldt, at han satte sig selv i en potentielt livsfarlig situation for at angribe et bjerg, hvor han formentlig ikke var drevet af, at nu skulle han være den første? Men at han var drevet af, at han skulle han få ny indsigt og nye erkendelser.

Altså hvad driver bjergbestigere? Hvorfor skal folk stadig op på toppen af Mount Everest? Hvad er det for noget i mennesker, der gør, at vi skal op på de højeste tinder? Hvis man har tosset rundt dernede i floderne og i regnskoven og på de øde sletter, skal man så op på et bjerg og have frisk luft? Hvad er det i et menneskes psykologi, der driver ham? Jeg tror, han ville så højt op, som det var muligt at komme, og han kunne se undervejs, at beplantningen ændrede sig.

Han kunne se, at naturen ændrede sig, og undervejs skal man huske på, der skriver han alt ned. Så hvis man hele tiden har en følelse af, at det jeg registrerer, det jeg ser, og får skrevet ned, det er vigtigt! Og jeg må også højere op, fordi hvad sker der deroppe, og hvad sker der deroppe? Nu begynder mine folk at bløde ud af næserne. Det skriver jeg også lige ned, at det sker, ikke. Nu får vi højdesyge. Der er måske ikke nogen dengang, der vidste, hvad var eller at det hed højdesyge. Men der sker noget med mennesker, når vi kommer op. Alt det er erfaringer, jeg skriver ned. Han var en forsøgskanin for sig selv. Ja, det er jo en forsøgskanin.

På en måde har han jo været frygtløs. Han har jo simpelthen været frygtløs og den dag i dag, han bliver 89 år og dør i Berlin, og man spørger sig selv: Den der ild han havde. Hvor kom den fra?

Stadigvæk skrivende til sin dødsdag.

Ja, og du ved dengang var der jo ikke en mulighed for at slå op på Wikipedia eller få en SMS. Manden skrev 50.000 breve og modtog endnu flere selv. Hvordan har man tid til at skrive så mange breve? Hvordan har man tid til at lave et kæmpe værk i nogle og 30 bind? Humboldt var produktiv til sin dødsdag, ikke. Og det som måske også hører med i billedet i forhold til genopdagelsen af ham i disse år, og det som måske kan blive useriøst, men du ved han siger et sted: Jeg har ingen sanselige behov. Okay, har du ingen sanselige behov?

Hvad betyder det?

Det betyder jo, at han ikke har nogen seksualitet. Jeg har ikke brug for at være den type menneske eller mand, der slår mig ned med en partner. Det, som alle gjorde dengang, var at slå sig ned med en kvinde. Så er man jo mand og kone og får nogle børn.

Han har ingen sanselige behov, og i den her store biografi...

Han havde formentlig nogen, som samfundet ikke ville acceptere.

Ja, altså i Andrea Wulfs bog, hendes biografi, der udkom for nogle år siden, der fremgår det jo, at han havde mandlige venner, selvfølgelig, og han boede sammen med nogle af

dem og selvfølgelig havde han anselige behov. Men han kunne ikke stå ved dem. Så du ved altså, hvad er det for en mand, der kan mærke i sig selv, at jeg er på en måde som samfundet egentlig ikke kunne håndtere.

Jeg kan ikke være helt mig selv på den måde, men jeg kan måske alligevel trods alt få opfyldt et sanseligt behov i ny og næ, og samtidig med at jeg er sådan, så ved jeg noget, de andre ikke ved. Jeg kaster mig ud i noget, de andre ikke har kastet sig ud i. Og jeg opdager noget. Jeg skriver noget, jeg formidler noget. Jeg fortæller verden om noget jeg har set, også på nogle nye måder, for man havde jo aldrig set det her naturgemælde.

Jeg må indrømme at dette forhold mellem Goethe og Humboldt, det kan jeg ikke ligesom blive færdig med. Jeg synes, det er så interessant, den måde de inspirerer hinanden på. Først møder Humboldt Goethe i Tyskland. Så tager han af sted til Sydamerika. Så kommer han hjem og skriver en bog, som han tilegner Goethe. Altså hans store bog er tilegnet Goethe, mesteren. Og den læser Goethe så, og så må de igen tale sammen. Og samtidig er der Faust, som Goethe skriver. Og af den bog, Faust, der fremgår det, at man ikke kan fravriste naturen viden alene ved at observerer den, måle dem eller underkaste den eksperimenter. Næ, prøv at hør her.

Naturen er ved højlys dag skjult bag et slør. Den lader sig ikke overliste af åndens blik. Det bliver et synsbedrag. Et værktøj i din hånd kan intet fra den vriste. Og hvad skal man sige? Vekselvirkningen mellem den rejsende og ham, der er der hjemme, det bliver også stående i mit billede af, hvordan mennesker kan inspirere hinanden. Og måske hvordan man bør være rigtig rejsende, også med dine briller.

At man skal tænke, mens man rejser.

Det kunne man jo sige. Jeg kan ikke rejse et sted hen uden faktisk at have læst mig lidt ind på det på forhånd. Jeg kan godt lide at have læst, hvad lokale forfattere har skrevet. Det kan være romanforfatter for eksempel, og det vil sige, hvis jeg er i Buenos Aires, så har jeg læst Borges, og jeg ser på noget af Buenos Aires med den optik, jeg får fra romanen. Eller jeg er i Californien. Og så ser jeg med John Steinbecks øjne på disse vindruer måske. Eller hvad det nu er. Besøger det sted, hvor nogle af de her forfattere ligger begravet, eller hvor de skrev. Og på den måde er der jo noget romantik i at rejse

på denne måde. Og der er Humboldt manden, der forener det rationelle og det romantiske.

I Andrea Wulfs bog der bliver han også ligesom hyldet for at kunne være brobygger mellem de to forskellige vinkler. Der er en digter, der hedder John Keats, en meget romantisk type. Og han var sur på Isaac Newton, den kæmpestore videnskabsmand, fordi han havde ødelagt regnbuens poesi ved at reducere regnbuen til et prisme. Og der er det jo så, at når du så læser Humboldts bøger, så er regnbuen ikke kun en prisme. Så er den pludselig igen poetisk. Han kan begge dele. Han forener det, og derfor takker han Goethe. Og derfor når Goethe læser det, så siger han til sig selv: You did it, my young friend.

Noget, der i hvert fald er meget væsentligt, det er hans formåen til at gribe poesi, litteratur og natur sammen.

Det jo det der, jeg var inde på før med, at man ligesom kan mærke hos ham i hans skrift, at han er beåndet. Han skriver på en måde, som man normalt ikke ville skrive. Hans sprog, måden han skriver på er lyrisk, og det er jo også derfor, han kan få et stort publikum.

Man skal huske, at da Alexander von Humboldt er omkring 60 år, 60-75 år, er der altså stadigvæk lang tid til han dør. Der er han verdens mest kendte nulevende menneske. Jeg vil ikke sammenligne med ham derovre i USA, som har tabt et præsidentvalg, som går for at være det mest kendte menneske lige nu. Men Humboldt var den mest kendte, og der var titusinder af mennesker, der samledes, da det forlød, at Alexander von Humboldt var død. Så han var meget populær, og hvorfor var han populær? Det var fordi folk havde læst om ham. Han repræsenterer ligesom det, vi kan os mennesker, ikke. Tænk på amerikanerne, der ligesom kommer over til et nyt kontinent, et for europæerne nyt kontinent i hvert fald. Og navngiver og erobrer og koloniserer. Hvad er det, Humboldt gør?

Ja, men han tager også ud i det fremmede. Han ser også noget nyt, men han er i verden på en helt anderledes måde. Dengang kaldte alle hvide opdagelsesrejsende jo de indfødte for barbarer, men for ham var det mennesker, altså rigtige mennesker, som skulle respekteres, fordi han vidste, hvordan man kravler ned i Jordens indre. I kraft af

sin mine ekspertise, så kunne han jo se, hvordan at minearbejderne, som var der, blev behandlet rundt omkring i Ecuador, Venezuela, Mexico osv. Han var der nede, han så dem, og han skrev om, hvor fuldstændig frygtelige betingelser de havde for at arbejde og for at leve.

Det nogle af de ting han bliver meget forfærdet over, det er slavernes forhold i Sydamerika. Og han er altså også helt moderne på dette område.

Og det er jo derfor, at han i mange latinamerikanske lande, der bliver han jo betragtet som en frihedshelt. Altså Humboldt er ikke naturvidenskabsmand. Han er ikke en eller anden, der har mødt Goethe og er lidt lyrisk. Det var ham den hvide mand, der kom og tog os alvorligt og så hvordan vores liv var.

Igen måske forud for sin tid.

Der kommer en hvid mand, som faktisk for mange overraskende bliver forfærdet over det her, som ellers bare var normal kutyme, tænker jeg.

Simpelthen. Han er opfattet som på den måde en inspirator for uafhængighedsbevægelser i Latinamerika.

Du sidder med en bog foran dig, og vi snakker Humboldts møde med slaverne, fortæl hvad du har slået op på.

Du ved, når vi sidder og taler om Humboldt, så taler man jo ligesom i generelle vendinger, ikke. Men hvis man så dykker ned i den her Andrea Wulf bog og læser sådan helt detaljeret omkring tingene, så du ved, er der et eksempel på et par sider her, side 152 og 153, der kombinerer hans sans for ødelæggelsen af mennesker med ødelæggelsen af naturen.

Vi er i Mexico. I de her miner, der bliver han fuldstændig chokerede over den effekt minedriften har på befolkningen. Så de indfødte arbejdere må klatre op af omkring 23.000 trin med kæmpestore sten, før de bliver afløst. De skal gå 23.000 trin med store sten, før der kommer nogen og afløser. Han skriver de bliver brugt som menneskelige maskiner, og de er slaver og at de hvad skal man sige bagefter ovenikøbet må købe

varer af kolonimagten til overpris. Han registrerer ikke bare planter og dyr, men registrerer også at de er ufrie, fordi de så bagefter lever i evig gæld til den her kolonimagt, som de har arbejdet for, og han kalder det økonomiske og politiske system, som den her kolonimagt, den spanske kolonimagt har for umoralsk.

Og han er så den første, står der her, og det tror jeg, vi har været inde på. Men det står meget godt. Han er den første, der forbinder kolonialisme med ødelæggelse af miljøet. Ved denne her flod, Apura-floden, der ser han de ødelæggelser, som spaniernes forsøg på at kontrollere floden med en dæmning har skabt. De har lavet en meget solid mur for at holde på bredderne, og det betyder så, at den kraftigt strømmende flod river mere og mere jord med sig hvert år. Så en ting er naturen, som den findes uspolet. Men Humboldt ser også de folk, der er kommet fra Europa. Det har de gjort. De bygger dæmninger. Hvad sker der, når man bygger dæmninger. Så ophober man vand. Hvad sker der så, når vandet alligevel løber udenom? Så fucker det hele flodløbet bagefter op. Altså på den måde er han meget detaljeret i sine beskrivelser af det, der er på spil, når vi først giver los. Grådigheden, grådigheden, og det kan vi måske også lære af ham, og det har vi lært af ham.

Så hvis vi ligesom har haft naturvidenskaben, og vi har slået han poetiske evne fast, jamen gudhjælpemig om han så ikke også i forhold til revolutioner og behovet for selv at bestemme, der kommer han også ind i billedet, og han er modig, fordi han kommer jo også der som en repræsentant for det videnskabelige og siger til den katolske kirke i de lande: Hvad har I gang i? Hvordan kan I i Guds navn tillade de her forhold, så han taler også kirken midt imod.

Det virker som en mastodont, at kæmpe imod. Simpelthen. Altså så på alle områder.

Det gør ikke, at han bliver negligeret, bandlyst eller...?

Nej, der lever vi trods alt i en tid hvor...

Altså det er jo lang tid efter reformationen. Der er nogle katolikker i Sydamerika, og de må jo så finde sig i, at der kommer en mand, som i nogle bøger skriver sådan og sådan. Men jeg tror ikke, vi kan forstå, hvor betydningsfuld Humboldt var i sin samtid. Men der

er jo en grund til, at jeg mener... Jeg mener faktisk, det er sådan, at han stadigvæk er det menneske, som flest byer og floder, havstrømme, Humboldt-strømmen...

Er det ikke den, som Thor Heyerdahl sejler på hen over Stillehavet? Thor Heyerdahl som vi har talt om her i podcast'en.

Det skulle ikke undre mig, og det er jo ikke selvfølgelig Humboldts strøm, men den har fået hans navn.

Ligesom at der findes nogle nogle stjerneskyerne, altså nogle helt oppe i Mælkevejen, der hedder Magellanskyerne fordi de har fået navn efter Magellan, der mange hundrede år inden altså opdager søvejen, så er Humbert en del af de her europæere, der kommer, og hvis navn så bliver brugt til at navngive alt muligt. Jeg mener stadig ikke, at andre mennesker på kloden, der har flere steder opkaldt efter sig.

Ja, vi snakker om det her med, eller jeg forsøgte i hvert fald at sige: Det lader til, at Humboldt gerne vil prøve tingene af på sin egen krop. Han bestiger bjerget måske Chimborazo for at kunne blive den første der oppe, men også for at afprøve det på egen krop. Jeg husker, at han også prøvede gift. Altså at det er en af de ting, han gør undervejs på rejsen i Sydamerika.

Jeg har ikke præsent præcis hvad det er, han gør. Men du har ret i, at han udsætter sig for forskellige prøvelser. De lokale kan tåle nogle ting. Kan jeg også tåle det? Hvad sker der? Altså på den måde igen Forsøgskanin, der ikke viger tilbage for noget, og som altså har en dødsforagt, vi slet ikke kan forstå.

Kehlmann skriver det i sin bog Opmålingen af verden hedder den. Kehlmann, den store tyske forfatter, som jeg ved du også kender rigtig, rigtig godt.

Ja, altså der sker jo det i 2005, tror jeg det er, at Daniel Kehlmann udgiver bogen Opmålingen af verden, og i den er der to hovedpersoner.

Den ene er Alexander von Humboldt, som vi altså sidder og taler om her, og den anden er en, jeg lige var inde på før Friedrich Gauss. En matematiker.

Fortæl om ham.

Jamen, du sagde det der med at han havde sans for at rejse. Og så gør Kehlmann det i denne her bog, at han lader Humboldt være ham der er udadvendt. Vi skal over på den anden side af jordkloden. Og så uden de sanselige behov der. Men alligevel med nogle rare mænd som følger, der kan hjælpe ham lidt.

Og så er der Carl Friedrich Gauss, som er lokalt forankret, og som har brug for dejlig mad og rigtig mange kvinder, og som jo er lige så kvik og klog og videnskabelig som Humboldt. Og det hedder sig på hans bryllupsnat. Så springer han lige ud ad vinduet, væk fra hende der han bliver gift med, fordi han lige har fået en idé til en formel, han lige må skrive ned.

Så i den her bog der lader Kehlmann de to personer være repræsentanter for to forskellige måder at være moderne på, to forskellige måder at være videnskabelig på og et af de fantastiske momenter i bogen i forhold til Alexander von Humboldt. Det er, at da han på et tidspunkt står på toppen af en eller anden Azteker-Pyramide, som han jo altså også finder. Den er dækket af jungle, når han kommer op på toppen, og han får jo også fortalt noget om de her folk, der har lavet denne her pyramide. Så siger han, da han får at vide, at de ofrede børn og kvinder og andre oppe fra toppen af templet. Og lod hovederne blive smidt ned langs kanten. Så siger han: Hvilken grusomhed. Hvilken ufattelig grusomhed. Den slags kunne aldrig nogensinde foregå i Tyskland. Sådan der lader Kehlmann jo sin helt Humboldt sige noget, som kommer til at ske i Tyskland nogle hundrede år senere, og som var meget, meget grusomt. Nazitidens rædsler. Og det er en bog, jeg virkelig kan anbefale, fordi at Kehlmann jo har en forfatters frihed til at finde på.

Samtidig med at han støtter sig til nogle facts, ligesom for eksempel Torben Hansen gjorde det, når han skrev om Niebuhr og det lykkelige Arabien.

Og et af de mest interessante steder i romanen er det her med, at Gauss, som er matematiker, tænker over, hvis vi tager den fulde konsekvens af det, matematikken kan. Altså, han får sådan nogle syner, så kommer vi til at bygge høje, høje huse på et tidspunkt af glas og han beskriver sådan nogle firkantede, aflange maskiner med nogle

hjul på, der kan dreje rundt, så maskinerne kan køre hurtigt, så han ser ligesom bilen for sig og de ser skyskraberne for sig.

For så kan man forestille sig, at de sidder der 20 mennesker, og de ved sådan set, hvordan fremtiden bliver. De er så kloge apropos vores tid med logaritmer, og hvordan folk opfører sig... Hvis det her, som vi nu har fundet, er rigtigt, og det er rigtigt, så bliver verden sådan og sådan. Så får vi en verden, hvor der bliver mulighed for enorme hastigheder og transport og så videre. Og det gør bogen meget speciel, at den kombinerer Humboldts strabadser i Latinamerika og Gauss erotiske eskapader med den her tænke-evne, sådan bliver fremtiden. De ser, hvordan mennesker kan overskride det, der dengang var nogle grænser.

Nogle grænser, vi har sat for os selv. Ja, simpelthen.

Tilbage til Sydamerika. Han prøver gift på egen krop. Han bestiger bjerge. Vi har faktisk glemt at introducere hans rejsekammerat, franskmanden Bonpland. Jeg tænker på, hvorfor var Goethe ikke med? Et tæt venskab. Goethe, der også bliver inspireret af hans venskab med ham, har vi nogle kilder på om Goethe bliver spurgt om han vil med?

Det har vi ikke. Men jeg tror også, man skal forstå, at der er en meget stor gensidig respekt. Og Goethe er ligesom den, der kan sidde og skrive og tænke og selvfølgelig også lave sine naturvidenskabelige eksperimenter, og som har stor forståelse for, at ham den anden er ildkuglen, som pisker tingene fremad.

To timer. Det er nok af gangen.

Ja, ja, det her er nok, ikke.

Men det er jo også sådan, mener man, at Goethe også tager det fra Humboldt, som han kan tage og bruge for eksempel til sin store fortælling om Faust.

Så mener man jo, at han er blevet inspireret af Humboldt til at skabe den her Faust-skikkelse.

Som er en flirt med djævelen.

Som jo handler om, at mennesket kan indgå en pagt med djævelen. Den her djævelpagt. Det er der ikke nogen, der siger... Men hvis man skulle bruge det sprog, kunne man jo sige... Arh, det er måske at stramme den. Man kan måske sige, at Goethe får det indtryk af Humboldt, at hans pagt med et eller andet, måske med djævelen. Altså, jeg behøver ikke alt det, de andre gerne vil have. Dejlige damer og sex og erotik og så videre. Men jeg vil gerne rejse ud i verden, være den, der får sat mit navn på den. Og kommer hjem og bliver udødelig i kraft af de ting.

Ok, fedt. Bonpland, som er Humboldts rejsemakker. Hvem er han?

Jamen, han er jo en franskmand, som finder sig i hvad som helst, og som er hans tro væbner, der er jo altid, når helte rejser ud, nu rejser du selv rigtig meget, og jeg ved ikke, om du har den samme form for due, det har du jo ikke. Det ved jeg godt. Jeg laver sjov. Men når helte rejser ud, så har de jo altså en rejsekammerat. Don Quixote har sin Sancho Panza og ham her er hans Sancho Panza, kan du sige.

Men mere den der rydder vejen og er praktisk.

Han står i skyggen. Han bliver ikke på den måde overhovedet et navn.

Nej, slet ikke. Samtidig mener jeg dog, at på denne her store naturgemælde, jeg har et billede af den her i bogen foran mig. Der mener jeg, at Bonpland bliver krediteret for den også. Så det ligesom er to... Jo der står her, at det er Alexander von Humboldt, altså på den originale tegning. Und A.G. Bonpland, som har lavet denne her. Så på den måde er han jo også en kammerat, der ligesom giver sin rejsemakker nummer to credit.

Altså det, som irriterer Bonpland og Humboldt allermest, da de er på den her tur i Sydamerika. Det er myggene. Dey kan godt være, han var meget fascineret af den her verden, som dukker op hele tiden, som er fremmedartet. Men han blev ekstremt distraheret af, at der var myg hele tiden, og de gør alt, hvad de kan, for ligesom at distrahere myggene. Men hverken tøj eller cigaretrøg eller viften med armene eller palmeblade hjælper, de bliver hele tiden stukket.

Og man har altså at gøre med sådan nogle mænd, hvis hud er hævet og som klør, og de hoster, og de nyser hele tiden, når de taler sammen, fordi mens de taler... Vi gør os ikke begreb om, hvor mange myg der er ifølge Humboldt. Mens de taler, så flyver disse myg direkte ind i deres mund og næse, og det var faktisk den rene tortur for dem og stå der og tegne en plante detaljeret. Forestil dig at man står der, og der er en plante ingen har set før. Men den skal altså afbildes meget, meget præcist.

Men mens du gør det, bliver du spist af myg og Humboldt skriver et sted: Bare jeg dog havde haft en tredje hånd. Til ligesom hele tiden udelukkende at vifte myg med.

Man skal huske, hvad det var for nogle omstændigheder, som Gauss med damerne hjemme i Tyskland slap for. Hvad det var Goethe slap for, da han bare lige tog til Italien og laver sin farvelære. Det kan godt være, det var besværligt at rejse dengang. Men det er ligesom Humboldt, der er af sted.

Og da han så sidder hjemme i Berlin efterfølgende, skal man huske på, at han kommer hjem belæst med notater, og der er ikke en bog, før man har skrevet. Så sker der alligevel det, at han spørger sig selv: Hvad laver jeg her?

Altså hvad laver jeg hjemme? Hvad laver jeg hjemme? Hvad laver jeg i Berlin? Jeg burde da være ved den der Orinoco-flod. Han har glemt myggene.

Jeg burde være på det bjerg igen. Åh De palmer. Ikke de myg. Men så har han jo selvfølgelig det modsatte af hjemme. Altså denne her udlængsel. Så på den måde er han en rigtig eventyrer.

Det er den farligste gift, den farligste virus, man kan få.

For ægteskab og den slags særligt. Men dem havde han jo så heller ikke noget.

Når vi dykker ned i mange af de her super superspændende andre ekspeditioner, jeg har været igennem i den her podcast-række, så bliver mange af deres vigtigste fund, det bliver jo nyt land, nye bjerge, nye floder osv. Humboldt er jo rigtig interessant, fordi hans vigtigste fund ikke nødvendigvis er fysiske, men erkendelser, men jeg tror, vi har glemt at snakke om de naturvidenskabelige fund.

Jeg synes, jeg har læst, at han og Bonpland inden for de første tre måneder har, og det virker jo også helt vanvittigt. Men nu er det jo beskrevet flere gange, at han er det lokomotiv, der arbejder, arbejder og arbejder og Goethe siger det er som at være sammen med ham i et halvt år efter to timer. De har optegnet 1600 planter inden for de første tre måneder. De finder flere hundrede arter af nye dyr, som videnskaben ikke vidste eksisterede.

Det virker helt vildt, ikke, og der skal man jo altså også huske på, at der er få, der tager ud og konkurrerer om at gøre det her. Så hvis man bare tager for sig af det, der er derovre og kan konservere det, så kan man nok også få noget med hjem uden i øvrigt at gøre deres indsats mindre. Men i forhold til de der navne på steder.

Jeg sidder her og kigger på en liste. Der er 19 dyrearter, der bærer hans navn. Og 17 planter, to gletsjere, otte bjerge og bjergkæder, en flod, to asteroider, en sø oppe på Månen og et månekrater.

Den havde han ikke forudset.

Og så er der selvfølgelig også lige noget, der hedder Humboldt-lufthavnen og en hel masse skoler og universiteter. Og så skal man huske på, som jeg var inde på tidligere.

Hans borgerlige, klare institutionsdelen af det, du kan sige at Humboldt tager ud og erkender og registrerer og skriver og udgiver. Og så videre. Og Humboldt, altså storebroderen Wilhelm. Han sørger for at bygge universiteter i Tyskland, så Humboldt-universitetet er ikke Alexander von Humboldt.

Men det er jo lige meget nu. Humboldt det er jo bare et brand, ikke? Så er det jo et brand der betyder kvalitet og som favner enormt bredt.

Hvad er hans vigtigste fund?

Jeg vil sige, som du også var inde på før, og det er jo også skarpt set af dig. Du kan ikke pege på et bestemt fund og sige hold da op, hvis ikke han havde fundet det her eller opdagede det her objekt, det her sted, så havde vi været på på røven, for nu at tale

frit sprog. Altså det er, at han har et helhedssyn på naturen, at han har sans for forholdet mellem mennesker og naturgrundlaget.

Han er klar over, at mennesket er en destruktiv kraft i forhold til naturen. Han ved jo også, det er jo klart. Han har jo oplevet, at det handler om at vride ressourcer ud af naturen. Jeg skal have noget ud af de her miner derhjemme. Han ser det, han ser det i Sydamerika. Han ser også folk, der gør det dér, og det er ikke fordi han synes, det er forkert, at man ligesom prøver at finde kul og mineraler og ting og sager. Det var noget, der handlede om arbejdsforholdene for slaver og andre.

Men altså, det er hans helhedsblik på naturen, hans holisme, og den har vi jo haft glemt frem til 1950 eller sådan noget lignende.

Inden jeg spørger dig, hvorfor vi har glemt det, så vil jeg gerne kommentere det her. Han bliver så ekstremt påvirket af at se, hvordan vi mennesker ødelægger naturen. Men det han bliver rigtig, rigtig frustreret over, når vi snakker slaverne i Sydamerika, så det også, tænker jeg, at han ser, at vi mennesker faktisk udnytter hinanden. Det lader til, at det er det han bliver mest frustreret over. Det er faktisk ved at se, hvordan vi mennesker vi behandler og ikke tage vare på selv?

Ja, helt klart. Der er jo i hans grundlæggende tænkning, er der jo en rationalisme, en rationalitet, ikke? Og så er det, at vi har været inde på i vores snak, at den kombinerer han med noget, der ikke er rationelt. Men det er heller ikke irrationelt. Så det har noget at gøre med følelser, empati, indlevelse. Og når man først er der, er der heller ikke langt til tolerance. Han bliver født ti år før den franske revolution, og han er jo et barn af den vækkelsesbevægelse, som fejer over Europa, og som er med til at grundlægge Amerika, og som handler om, at mennesket ligesom skal have lige rettigheder, og som skal behandles ordentligt. Og det skal være herre i eget hus.

Og bare en kort anekdote. Efter rejsen bliver han inviteret hjem over flere omgange af den amerikanske præsident Thomas Jefferson, som vi også har nævnt her i den yderste grænse tidligere, som er den, der sender Lewis and Clark på vej over vestpå i USA. Jefferson ønsker at tale med Humboldt om den nye og den gamle verden.

Det er klart, og han forstår også, at han selv er grundlægger af en ny verden. Det er meget, meget konkret for alle de europæere, der ikke vil være europæere længere og vil være amerikanere. Det glemmer vi nogle gange, når vi skal forstå, hvad det er, der foregår i USA. Der var nogle, der ikke ville være europæere. De ville ikke finde sig i, at der var nogen enevældige konger, og der var noget gejstlighed og noget kirkemagt. De ville over og være frie. Så måtte de lige udrydde nogle folk, der var der i forvejen for at kunne være frie og for at kunne have den dér uafhængighed. Men de ville ikke være europæere, og i forhold til så at bygge de her United States. Der er det klart, at Jefferson, som var en klog mand i forvejen, og som var med til at skrive uafhængighedserklæringen, og Jefferson er på mange måder sammen med Benjamin Franklin de store amerikanere tankemæssigt, filosofisk omkring forfatningen. Han måtte selvfølgelig også møde Humboldt.

Og kunne blære sig med det bagefter, ikke. Jeg havde jo Humboldt på besøg forleden. Havde du det? Hold da kæft mand. Det tror jeg stadig de gør i USA på det niveau.

Han bliver glemt, siger du.

Ja, altså, der sker jo det...

Hvordan kan blive glemt, når du siger han er den mest kendte, er den vigtigste mand i verden. I sin samtid blev han glemt bagefter?

Jo, men dem, der er kendte, er jo kendt fordi, at de passer ind i den tid, og man så må sige, når de skaber den tid, der er en vekselvirkning. Det er, som de lever i verdenshistorien.

Kulturhistorie er fuld af folk, som fylder det hele billede, og som vi kan huske nu. Og han må jo vige pladsen for alle de andre, der kommer. Hvem tænker egentlig på, at Humboldt har fundet på noget med vegetationszoner? Når der kommer en elev af ham, der hedder Charles Darwin og tillader sig at sige, at vi nedstammer fra aberne. Hvad for noget? Så der kommer så mange andre videnskabsmænd og kvinder. Mest mænd. Så vi i resten af århundredet, hvor han dør, oplever andre erkendelser, som er vigtigere, eller som bærer stafetten videre og bygger videre på Humboldt.

Nu nævnte du Darwin. Og han ligger også som en lille reminder for os begge to eller i hvert fald for mig oppe i introduktionen. Darwin og Humboldt møde. Har vi nogle kilder på det?

Ja, vi har kilder på det fordi at Darwin ser jo op til Humboldt og vil gerne ligesom gøre sine hoser grønne. Den berømte videnskabsmand gæster London, men altså det han skriver om sit møde med Humboldt, det er jo sådan:

Hold op, hvor var det altså faktisk frygteligt. Han var fuldstændig optaget af sig selv. Han ville ikke lytte til nogen, man kunne ikke præsentere tanker. Der var ikke noget med, at her sidder en mand, der har respekt for dialog og udveksling, og som lytter til The Royal Geographical Societys kloge folk. Det var ligesom en mand, der var fuld af sig selv. Så på den måde er det en skuffelse for Darwin at møde Humboldt.

Men er det Humboldts betragtninger, der sender Darwin ud blandt andet på Galapagos og Arternes oprindelse osv.

Jeg vil ikke lægge hovedet på blokken i forhold til, hvor afgørende vigtig han er, men han er sindssyg vigtig. Han er inspirator. Der er jo folk, der i hele 1800-tallet skal ud og sejle og opdage og skrive ned og så videre, og de er i den forstand elever af Humboldt, og det var Darwin også.

Så på den måde så, for at vende tilbage til dit spørgsmål fra før, så kommer der pludselig en hel masse tænkere som fortrænger billedet af Humboldt.

Man skal også huske på, at hvis man er født i 1769 og dør i 1800 og nogen og 50, jeg kan ikke helt huske, hvornår det nu er han dør. Det har jeg ikke helt present. Kan det ikke passe? Han bliver 92.

Er det nogen og 60? Det skal vi lige have på pladsen.

Men altså 30-40 år efter, ikke? Altså, der har vi jo... Det er jo Freud. 50 år efter er det Einstein. Det er Karl Marx samtidig med Humboldt. Da Humboldt er meget, meget gammel, begynder Karl Marx og Engels at lave det kommunistiske manifest. Der er grøde i det, de har sat i gang.

Fordi det han har sat i gang, er jo en logik, der selvfølgelig må fortrænge ham ud af billedet. Jeg har været med til at grundlægge et blik på verden. Andre må nu tage over. Metoden er enkel: registrer det I ser og sammenlign det med andre iagttagelser. Lav nogle synteser ud af jeres, hvad skal man sige, jeres tanker.

Sæt det i spil, lad andre anfægte dem. Lad os blive klogere kollektivt, så på den måde måtte han jo glide ud. Det er så op til historien, at dykke ned i de der tænkeres lib og sige: hvad er det, vi ikke vidste? Hvad er det, vi nu kan se? Og der er det sjovt, synes jeg, med den her Andrea Wulf-biografi, at den lægger vægt på to ting: miljø, økologi, natur. Og seksualitet.

Er det derfor han er blevet vigtig igen i dag, fordi jeg tror jo det er meget normalt. Og det er jo også sådan, det skal være. Et træ falder, og så vokser der nyt op. Men han er blevet vigtig igen. Jamen, hvornår blev han det?

Jamen, jeg vil ikke sige, Bjørn, at han er blevet vigtig igen. Han har hele tiden været vigtigt. Han har hele tiden været der, og han har hele tiden være et eksempel til efterfølgelse. Det er der mange, der så har taget på sig. Du er måske selv en af dem, du rejser ud? Vi er med i Eventyrernes Klub. Altså er vi Humboldt-elever? Ja, det er vi da i en eller anden forstand.

Har vi sans for rejsens strabadser og på den anden side det, som poesien kan, eller det som naturen gør ved os, når vi selv bliver sådan lidt beåndede og stakåndede derude.

På den måde er han jo ikke glemt, men der sker bare det i verden, efterhånden som udvikling går fremad, at det er andre problemstillinger, som fylder os. Vi ved godt, der er en havstrøm, og du har lagt navn til det Humboldt. Fint nok, og vi ved, at der er klimazoner og visitationszoner, men vi er mere optaget af nogle tænkere lige nu, som måske siger noget omkring overvågningsteknologi eller ansigtsgenkendelse eller plastik-verdensdele i Stillehavet. Altså nanoteknologi. Elon Musk der vil til Mars. Det er sådan nogle navne, der fylder. Humboldt, han er en af the founding fathers. Han er ikke glemt, men han fylder heller ikke så meget.

Den yderste grænse er produceret af Kontoret Juhl og Brunse for Nationalmuseet og Radio Loud. En særlig tak til BBC, Discovery Channel og Danmarks Radio 5. Find serien på vorestid.dk eller der hvor du normalt finder dine podcast.